

Honoré
de Balzac

Lilie
v údolí

maraton

W. Millard

m

SVĚTOVÍ KLASICI

Honoré de Balzac

Honoré
de Balzac

Lilie
v údolí

přeložila Drahoslava Janderová

maraton

Praha 2020

Czech edition © Maraton, 2020
Translation © Drahoslava Janderová, 1976, 2020

ISBN 978-80-907771-1-8

Panu J.-B. Nacquartovi,
členu Královské lékařské akademie

Vážený pane doktore, toto je jeden z nejopracovávanějších kamenů pomalu a pečlivě budovaného díla. Chci k němu vepsat vaše jméno, abych poděkoval učenci, který mi kdysi zachránil život, a abych vzdal hold svému celoživotnímu příteli.

De Balzac

„Vyhovuji tvému přání. Žena, kterou milujeme víc než ona nás, má tu výsadu, že pro ni zapomínáme na všechna pravidla zdravého rozumu. Aby vám na čele nevyvstala jediná vráska, abychom zahnali trucovitý výraz z vašich rtů, které rozesmutní sebemenší odmítnutí, překonáváme jako zázrakem vzdálenosti, cedíme krev, utrácíme budoucnost. Řekla sis dnes o mou minulost, máš ji mít. Jedno však musíš vědět, Natalie. Abych ti vyhověl, musel jsem zmoci nepřekonatelné zábrany. Ale řekni – proč vlastně ta podezíravost, když se někdy uprostřed největšího štěstí znenadání dlouze zasním? Proč ten krásný hněv milované ženy, když se na chvíli odmlčím? Copak by sis nemohla pohrávat s rozpory v mé povaze, a neptat se po jejich příčinách? Skrýváš snad v srdci tajemství a chceš znát tajemství má, aby se těm tvým dostalo rozhrěšení? Uhodla jsi, Natalie, a možná že bude lépe, když se dozvíš všechno: ano, můj život ovládá přízrak. Jen se ho dotknu neopatrným slovem, už vyvstává v neurčitých obrysech a často se nade mnou začne vznášet sám od sebe. Mám hluboko v sobě uložené vzpomínky, nádherné jako plody moře, které se nám někdy podaří zahlédnout za klidného počasí a jež vlny při bouři vyvrhávají na písčité břeh. Práce, kterou budu muset vynaložit, abych vyslovil své myšlenky, bude možná obsahovat ty dávné city, které mě pokaždé tak bolestně zasáhnou, když se probudí příliš nečekaně. Najdeš-li v mé zpovědi střepiny, o které by ses mohla poranit, vzpomeň si, čím vším jsi mi hrozila, jestli tě neuposlechnu. Netrestej mě tedy za to, že jsem ti vyhověl. Byl bych rád, kdyby má zpověď znásobila tvou něhu. Na shledanou dnes večer.

Félix“

Kterému umělci asi bude jednou patřit náš dík za tragický obraz utrpení, které bez hlesu snášejí duše, jejichž ještě útlounké kořínky narážejí na půdě domova jenom na tvrdé kameny, jejichž první lístky ničí nenávistné ruce a jejichž květy spaluje mráz právě ve chvíli, kdy se otvírají? Který básník nám vylíčí trýzeň dítěte, jehož rty sají z hořkého prsu a jehož úsměvy spaluje oheň přísného pohledu? Příběh o těchto ubohých stvořeních utlačovaných lidmi, kteří jim byli nejbližší a měli za úkol rozvíjet jejich vnímavost, by byl pravdivým vylíčením mého mládí. Čí ješitnost jsem asi mohl už jako novorozeně urážet? Jaký nedostatek fyzických či morálních půvabů způsobil chlad mé matky? Byl jsem snad dítě zplozené z povinnosti, dítě, jehož narození způsobila náhoda, nebo dítě, které celý život zůstane němou výčitkou? Dali mě na vychování na venkov a rodina na mě tři roky zapomněla. Když jsem se vrátil do rodného domu, znamenal jsem tak málo, že jsem budil soucit cizích lidí. Nemám tušení, jaký cit a jaká šťastná náhoda mi pomohly zotavit se z tohoto prvního úrazu: jako dítě jsem byl nevědomý a jako dospělý muž nic nevím. Bratr a dvě sestry mi můj úděl nejen neulehčovali, ale naopak ještě se bavili tím, že mě trápili. Byl jsem vyloučen z nepsané úmluvy, podle níž děti na sebe neprozrazují drobné hříchy a která jim už odmalička vštěpuje ponětí o tom, co je čest. Naopak, trestali mě často za to, co provedl můj bratr, a nemohl jsem se proti té nespravedlnosti nijak ohradit. Nevím, jestli se děti zúčastnily týrání, které mi způsobilo takový žal, z licoměrnosti probouzející se už v tomto věku, aby se zavděčily přísné matce, či zda to byl výsledek jejich sklonu k napodobování, potřeba vyzkoušet své síly, anebo nedostatek soucitu. Možná že to všechno dohromady mě připravilo o radosti sourozenecké lásky. Protože mi odpírali náklonnost, neměl jsem ani co milovat – a přitom mě příroda stvořila k milování! Přijímá snad

nějaký anděl nářky takhle věčně odmítané citlivé duše? Zatímco u některých lidí se zneuznané city proměňují v nenávisť, v mé duši se hromadily a vyhloubily si tam řečiště, z něhož později vytryskly do mého života. Chvějeme-li se neustále o všechno, opouštějí nás síly a narůstá v nás bázlivost, která nás nutí neustále ustupovat. Z toho pak vzniká slabost, která člověka degraduje a naočkuje mu cosi otrockého. Mne však tato nepřetržitá muka nutila bojovat proti ní čím dál houževnatěji, až jsem v sobě vypěstoval schopnost mravní rezistence. Protože jsem stále čekal, kdy přijde nějaká další bolest, jako mučedníci čekali na další ránu, propadal jsem zřejmě rezignaci, která ve mně dusila všechnen půvab a hravost dětství. Všichni to pokládali za příznak slabomyslnosti a dávalo to za pravdu neblahým předtuchám mé matky. Byl jsem si jist, že se mi krivdí, a tak ve mně zdravý rozum probudil hrdost, jež zřejmě nedovolila, aby ve mně vznikly špatné sklony, které taková výchova podněcuje. Matka mě sice zanedbávala, přesto si však se mnou občas dělala starosti, hovořovala o mém vzdělání a vyjadřovala přání se jím zabývat. Když jsem si ovšem představil, jaké utrpení by mi působilo, kdybych ji musel vídat každý den, běhal mi hrůzou mráz po zádech. Blahořečil jsem své opuštěnosti a byl jsem šťasten, že mohu zůstat v zahradě a hrát si s kamínky, pozorovat hmyz a dívat se na modrou oblohu. Snivost ve mně nepochybně podporovala samota. Za svou zálibu v rozjímání však vděčím příhodě, která vám dá představu o mých útrapách. Byl jsem v domě tak nedůležitý, že mě guvernánka často zapomínala uložit ke spánku. Jednou večer jsem se pokojně choulil pod fíkovníkem a díval se na jakousi hvězdu s onou podivnou vášní, jakou se dávají unášet děti a kterou má předčasná melancholie zabarvila odstínem citlivé chápavosti. Mé sestry se bavily a křičely. Poslouchal jsem jejich vzdálené hlasy jako doprovod ke svým

myšlenkám. Potom hluk umlkl, nastala noc. Matka si náhodou všimla, že nejsem doma. Naše guvernanta, příšerná slečna Caroline, si chtěla ušetřit důtku. Prohlásila proto, že dává za pravdu matčiným obavám, je prý pravda, že mám z našeho domu hrůzu, a že kdyby mě nebyla tak pozorně hlídala, byl bych už dávno utekl. Nejsem prý slabomyslný, ale poťouchlý. Ze všech dětí, které jí kdy byly svěřeny, prý ani jediné nemělo tak špatné sklony jako já. Předstírala, že mě hledá, a zavolala na mne. Ozval jsem se. Šla k fíkovníku, protože věděla, že tam jsem.

„Co jste tu prosím vás dělal?“

„Díval jsem se na hvězdu.“

„Na žádnou hvězdu jste se nedíval,“ řekla matka, která nás poslouchala z balkonu. „Copak ve vašem věku se někdo vyzná v astronomii?“

„Ach! milostpaní,“ vykřikla slečna Caroline, „nechal puštěný kohoutek od nádrže, zahrada je zatopená.“

Nastal všeobecný zmatek. Sestry se předtím bavily otáčením kohoutku, chtěly vidět, jak teče voda. Když však voda vyrazila obloukem a celé je postříkala, ztratily hlavu, nestačily kohoutek zavřít a utekly. Dopadli mě a usvědčili, že jsem to uličnictví spískal já, obvinili mě ze lži, když jsem se zapřísahal, že jsem nevinný, a byl jsem přísně potrestán. Ale jak strašný trest mi uložili! Vysmáli se mi, že mám rád hvězdy, a matka mi zakázala zůstat večer v zahradě. Tyranské zákazy stupňují vášeň, u dětí ještě víc než u dospělých. Děti mají proti dospělým tu výhodu, že myslí jenom na zakázanou věc, která tím pro ně nabývá neodolatelné přitažlivosti. Tak se stalo, že jsem kvůli své hvězdě dostal často výprask. Protože jsem se nemohl nikomu svěřit, vyprávěl jsem jí o svých trápeních tou rozkošnou vnitřní štěbetavou řečí, jíž dítě vyžvatlává své první myšlenky, jako kdysi žvatlalo první slova.

Ještě ve dvanácti letech v gymnáziu jsem při pohledu na ni pociťoval nepopsatelnou rozkoš, tak hluboké stopy zanechávají v srdci první citové zážitky z dětství.

Charles, o pět let starší než já, byl stejně krásné dítě, jako je krásný muž. Byl otcův oblíbenec, matčin miláček, naděje rodiny, a tudíž král domu. Byl pěkně rostlý a statný a měl domácího učitele. Mne, slaboučkého a neduživého, posílali už v pěti letech denně do městského penzionátu. Ráno a navečer mě vodil tam a zpět komorník mého otce. Odnášel jsem si z domu poloprázdný košík, zatímco spolužáci si nosili bohaté zásoby. Kontrast mezi mou nouzí a jejich bohatstvím mi působil tisícerá utrpení. Hlavní součástí poledního jídla, kterým se žáci posilňovali mezi snídaní a večeří doma, byla proslulá tourská vepřová pomazánka a škvarky. Tato pochoutka, kterou si někteří labužníci tak pochvalují, se objevuje na stolech šlechticů z Toursu jen zřídkakdy. I když jsem o ní slyšel, ještě než mě poslali do penzionátu, nikdy jsem neměl to štěstí, aby mi tou tmavohnědou pomazánkou namazali krajíc chleba. Ale i kdyby nebyla módou v penzionátě, nebyl bych po ní toužil o nic méně, neboť se pro mne stala jakousi utkvělou myšlenkou, podobnou touze, jakou vzbudily u jedné z nejelegantnějších vévodkyň v Paříži pikantní domovnícké omáčky a kterou jako správná žena uspokojila. Děti uhodnou žádostivost z očí stejně dobře, jako vy z nich vyčtete lásku. Stal jsem se tudíž vděčným terčem posměšků. Spolužáci, kteří pocházeli skoro všichni z měšťanských rodin, mi chodili ukazovat své báječné pomazánky, ptali se mě, jestli vím, jak se dělají, kde se prodávají a proč je také nemám. Olizovali se a vychvalovali škvarky, zbytky vepřového masa, osmažené ve vlastním sádle a podobající se pečeným lanýžům. Prohledávali mi košík, a když v něm našli jenom Olivetovy sýry nebo sušené ovoce, mučili mě svým *Ty si nemáš čím namazat?*, které

mě naučilo uvědomovat si rozdíl mezi mým bratrem a mnou. Tenhle nepoměr mezi mou opuštěností a štěstím ostatních poskvřnil růžové květy mého dětství a vzal svěžest mému nejtěplejšímu mládí. Když jsem poprvé, oklamán šlechetným gestem, natáhl ruku, abych přijal vytoužený pamlsek, který mi pokrytecky nabídl, můj mystifikátor s krajícem ucukl za smíchu spolužáků, kteří předem věděli, co na mne chystá.

Nedovedou-li se ubránit ješitnosti ani nejskvělejší duchové, jak neodpusťte dítěti, že pláče, protože jím pohrdají a vysmívají se mu? Z kolika dětí by se při takovém zacházení stali požitkáři, loudilové nebo zbabělci? Aby mě přestali pronásledovat, začal jsem se prát. Má zoufalá odvaha jím naháněla strach, ale byl jsem terčem nenávisti a neměl jsem zbraň proti úskokům. Jednou večer, když jsem se vracel domů, dostal jsem ránu do zad stočeným kapesníkem plným kamení. Když komorník, který mě nelítostně pomstil, oznámil tu zprávu matce, vykřikla:

„S tím zatraceným dítětem budeme mít věčně jenom trápení!“

Když jsem zjistil, že ve škole vzbuzuji stejný odpor jako v rodině, ztratil jsem ze zoufalství důvěru v sebe sama. Jako doma i tady jsem se stáhl do sebe. Už podruhé ve mně napadl snůh a semena zasetá do mé duše podruhé nestačila včas vzklíčit. Má hrdost se opírala o poznání, že ti, kdo jsou všeobecně oblíbeni, jsou zaručeně darebáci. Žil jsem tedy osamocen. Tak se stalo, že jsem zase nemohl projevit city, jichž bylo ztrápené srdce plné až po okraj. Protože jsem byl věčně zamračený, někde zalezlý a nikdo mě neměl rád, utvrdil učitel mé rodiče v mylném přesvědčení, že mám špatnou povahu. Jakmile jsem se naučil číst a psát, matka mě poslala do Pont-le-Voy, ústavu řízeného oratoriány, kteří přijímali děti mého věku do třídy zvané *Nelatiníci*, v níž byli mimo jiné i žáci se sníženou chápavostí, kteří nebyli s to zvládnout základy

učební látky. Celých osm let jsem žil jako vyvrženec. Bylo tomu tak proto, že jsem dostával tři franky měsíčně na drobné výdaje, částku, jež sotva stačila na pera, kapesní nožik, pravítka, inkoust a papír, které jsme si museli opatřovat. Protože jsem si z toho důvodu nemohl koupit chůdy, provazy ani žádné jiné věci, bez nichž se zábava na gymnáziu neobejde, byl jsem vyloučen z her. Abych se jich mohl účastnit, byl bych musel pochlebovat bohatým nebo lichotit nejsilnějším žákům. I sebemenší zbabělost, jakých se děti snadno dopouštějí, se mi hnusila. Sedával jsem pod stromem, pohroužen do lítostivého snění. Četl jsem tam také knihy, které nám každý měsíc přiděloval knihovník. Kolik bolesti se skrývalo v hloubi té strašlivé samoty! Kolik úzkosti ve mně vyvolávala má opuštěnost! Představte si, co musela cítit má duše při prvním rozdělení cen, když jsem dostal dvě nejdůležitější ceny, za překlad do cizí řeči a z cizí řeči. Když jsem si je šel vyzvednout na pódium, za hlučného potlesku a za zvuků fanfár, nepřišel mi blahopřát otec ani matka – a hlediště přitom bylo zaplněno rodiči všech mých spolužáků. Místo abych políbil rozdělovače cen, jak bývá zvykem, vrhl jsem se mu kolem krku a rozplakal jsem se. Večer jsem spálil oba vavříňové věnce v kamnech. Týden před rozdělením cen, v době, kdy se psaly písemné práce, byli všichni rodiče ve městě a mí spolužáci každé ráno celí šťastní odcházeli pryč. Mí rodiče bydleli sice jen pár mil odtud, ale já zůstal ve třídě se „zámořáky“, jak se říkalo žákům, jejichž rodiny bydlely na ostrovech nebo v cizině. Při večerní modlitbě se pak ti necitové před námi holdbali, co báječných jídel spořádali s rodiči. Jak uvidíte, mé neštěstí bude stále narůstat, protože společenské vrstvy, do kterých se dostanu, mi zůstanou vždycky nepřístupné. Co úsilí jsem vynaložil, abych zrušil ortel, který mě odsuzoval žít jen sám v sobě! Těch nadějí, jež jsem tak dlouho hýčkal v nesčetných vzepětích

duše a pohřbených za jediný den! Chtěl jsem přimět rodiče, aby za mnou přijeli do ústavu, a psal jsem jim proto celé litanie překypující city. Možná že jsem se vyjadřoval příliš vzletně, ale jak je možné, že jsem si těmi dopisy vysloužil výtky od matky, která mě ironicky kárala za můj sloh? Nedal jsem se odradit a sliboval jsem, že splním všechny podmínky, které si matka a otec kladli pro případ, že by přijeli. Úpěnlivě jsem prosil o přímluvu sestry, kterým jsem psal k svátkům a k narozeninám s pravidelností ubohých opuštěných dětí, ale má vytrvalost byla zbytečná. Když se blížilo rozdělení cen, zdvojnásoboval jsem své prosby, zmiňoval jsem se o předpokládaném úspěchu. Dal jsem se oklamat mlčením rodičů, celý vzrušený jsem očekával, že přijedou, oznamoval jsem to spolužákům. Kdykoli se pak rozlehly na nádvoří kroky starého školníka, který vyvolával žáky, jejichž rodiče právě přijeli, vždycky se mi chorobně rozbušilo srdce. Mé jméno nevyvolal ani jednou! Jednoho dne, když jsem se u zpovědi zatratil za to, že jsem proklínal život, ukázal mi zpovědník nebe, na kterém kvetla palma zaslíbená Spasitelovým *beati qui lugent!* Vrhł jsem se tedy při prvním přijímání do tajemných hlubin modlitby, stržen okouzujícími příběhy biblické dějeprawy. Pln horoucí víry jsem prosil Boha, aby kvůli mně zopakoval všechny ty úchvatné zázraky, o kterých jsem četl v Knize mučedníků. Když mi bylo pět let, vzlétal jsem ke hvězdě. Ve dvanácti jsem se chystal zaklepat na brány svatyně. Náboženské vytržení ve mně vyvolávalo nepopsatelné sny, které zaměstnávaly mou představivost, znásobovaly mou vnímavost a posilovaly mé myšlenkové schopnosti. Často jsem přičítal ty ušlechtilé vidiny andělům pověřeným, aby připodobnili mou duši božským osudům. Nadaly mé oči schopností nazírat vnitřní smysl věcí, připravily mé srdce na kouzla, jež činí básníka nešťastným, má-li osudnou moc srovnávat to, co cítí, s tím, co je, a velké

věci, po nichž prahl, s málem, jehož se mu dostává. Vepsaly mi do hlavy knihu, z níž jsem mohl vyčíst, co jsem potřeboval vyjádřit, vdechly mým rtům schopnost improvizace.

Otec pojal jakési pochybnosti o kvalitě oratoriánské výuky, přijel si pro mne do Pont-le-Voy a odvezl mě do Paříže, do ústavu ve čtvrti Marais. Bylo mi patnáct let. Po přezkoušení mých schopností uznali žáka rétoriky z Pont-le-Voy za hodna postoupit do kvinty. V Lepîtreově ústavu jsem se setkal s novou podobou utrpení, jež jsem předtím zakoušel v rodině, ve škole a na gymnáziu. Otec mi nedával žádné peníze. Jakmile se rodiče dozvěděli, že dostanu stravu a ošacení a že do mě budou hustit latinu a cpát řečtinu, bylo rozhodnuto. Za svého pobytu na gymnáziu jsem poznal asi tisíc spolužáků, ale s žádným nejednali rodiče s takovou lhostejností. Pan Lepître, fanatický příznivec Bourbonů, udržoval styky s otcem v době, kdy se oddaní rojalisté pokoušeli unést z vězení v Templu Marii Antoinettu. Teď známost obnovili, a pan Lepître tudíž pokládal za svou povinnost vynahradit otci, že se na něj zapomnělo. Ale částka, kterou mi měsíčně poskytoval, byla skromná, protože nevěděl o záměrném jednání mojí rodiny. Penzion byl zařízen v bývalém paláci Joyeusů, ve kterém byl jako ve všech starých panských sídlech příbytek vrátného. O přestávce, než nás domácí učitel odvedl do lycea Karla Velikého, chodívali bohatí spolužáci na přesnídávku k vrátnému, který se jmenoval Doisy. O těchto obchodech Doisyho, podloudníka každým coulem, kterého bylo záhodno si předcházet, pan Lepître nic netušil nebo mu je prostě trpěl. Doisy byl tajný svědek našich poklesků, věděl o každém pozdním příchodu a zprostředkovával vypůjčování zakázaných knih. Posnídat šálek kávy s mlékem byl aristokratický přepych, což si lze vysvětlit přemrštěnými cenami zboží z kolonií za Napoleona. Bylo-li požívání cukru a kávy přepychem pro